Journal of Rangeland

Print ISSN: 2008-0891

Online ISSN: 2676-5039

Analysis and Pathology of Rangeland Ecosystem Utilization within Rangeland Management Plans in West Azerbaijan Province

Mohammad Mojarrad Tometri[1], Morteza Mofidi-Chelan[*2], Esmaeil Sheidai Karkaj[2], Javad Motamedi[3]

[1]. MSc. in Rangeland Management, Department of Range and Watershed Management, Faculty of Natural Resources, Urmia University, Urmia, Iran.

[2]. Corresponding Author; Associate Prof., Department of Range and Watershed Management, Faculty of Natural Resources, Urmia University, Urmia, Iran. Email: m.mofidi@urmia.ac.ir

[3]. Associate Prof., Rangeland Research Division, Research Institute of Forests and Rangelands, Agricultural Research Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran.

Article Info

Article type:
Research Full Paper

2026; Vol 19, Issue 4

Article history:
Received: 27.06.2025
Revised: 29.10.2025
Accepted: 02.11.2025

Keywords:
Survey, Stakeholders, Executive Experts, Rangeland Management Plan, Participatory Management.

Abstract

Background and Objectives: The latest strategy for rangeland utilization emphasizes their allocation through structured rangeland management plans. Evidence indicates that rangelands have experienced increasing degradation in recent years. Therefore, implementing measures to improve rangeland management, reform utilization processes, and streamline the issuance of permits for rangeland management plans and livestock grazing licenses is essential. Achieving this requires thorough identification of problems and resolution of obstacles. This study aimed to analyze the challenges in rangeland ecosystem utilization from the perspectives of stakeholders and natural resource management experts in West Azerbaijan Province.

Methodology: This applied research employed a qualitative approach for data collection using a survey method. Experts from the executive sector and rangeland stakeholders were surveyed through a researcher-developed Likert-scale questionnaire. The questionnaire demonstrated acceptable reliability, with a Cronbach's alpha of 0.767. A total of 30 questionnaires were completed by executive sector experts, while 80 questionnaires were filled out by rangeland stakeholders, including project implementers and local community experts. The Friedman test was used to rank the factors affecting rangeland management challenges across different sectors from both user and expert perspectives, while the Mann-Whitney test compared stakeholder and expert viewpoints. Finally, by consolidating expert and stakeholder opinions and applying factor analysis, the most significant problems and challenges in implementing rangeland management plans were identified.

Results: From the experts' perspective, the most critical issues contributing to the failure of rangeland management plans in West Azerbaijan Province included: insufficient budgets for plan preparation from the consultants' viewpoint, lack of assurance for stakeholders to invest in rangelands, improper implementation of planned programs, and inappropriate timing for vegetation cover studies. From the stakeholders' perspective, major challenges included: high costs of inputs and implementation of rangeland improvement programs, uneconomical size of pastoral

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

units in rangeland plans, and inappropriate timing for vegetation cover studies. Integrating expert and stakeholder opinions with factor analysis revealed the key challenges in rangeland management plans as follows: inappropriate timing of vegetation cover studies, lack of consideration for indigenous knowledge and stakeholders' managerial experience in plan preparation, uneconomical size of pastoral units, insufficient monitoring and evaluation of plan implementation, non-compliance with technical principles in determining grazing capacity (allowable use, plant composition, etc.), inadequate budgets for plan preparation from consultants' perspective, and failure to incorporate socio-economic study data in plan formulation.

Conclusion: Optimal rangeland management in West Azerbaijan Province requires prioritizing the development of economically scaled Rangeland Management Plans by the Rangeland Affairs Office. It is also necessary to revise current terms of reference for rangeland management plans and ensure, during audits and grazing permit issuance, that optimal allocation per household and minimum rangeland area per pastoral household are maintained to support multipurpose use, particularly grazing. Additionally, training and extension programs should be conducted to raise stakeholders' awareness of rangeland importance, multifunctionality, and the benefits of ownership incentives under management plans, while promoting adherence to technical grazing principles. Finally, updating the technical expertise of consultants and advisory firms by integrating the latest scientific and research findings is essential to improve the terms of reference for vegetation cover studies and rangeland type management in the preparation of rangeland management plans.

Cite this article: Mojarrad Tometri, M., M. Mofidi-Chelan, E. Sheidai Karkaj, J. Motamedi, 2026. Analysis and Pathology of Rangeland Ecosystem Utilization within Rangeland Management Plans in West Azerbaijan Province. Journal of Rangeland, 19(4): 454-468.

© The Author(s).
DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4
Publisher: Iranian Society for Range Management

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

مـــرتـــع

شاپا چاپی: ۰۸۹۱-۲۰۰۸

شاپا الکترونیکی: ۵۰۳۹-۲۶۷۶

تحلیل و آسیب‌شناسی بهره‌برداری از اکوسیستم‌های مرتعی در قالب طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی

محمد مجرد تومتری[۱]، مرتضی مفیدی چلان*[۲]، اسماعیل شیدای کرکج[۲]، جواد معتمدی[۳]

[۱] کارشناسی ارشد مدیریت مرتع، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

[۲] نویسنده مسئول، دانشیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: m.mofidi@urmia.ac.ir

[۳] دانشیار پژوهشی، بخش تحقیقات مرتع، موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله کامل – پژوهشی

۱۴۰۴؛ جلد ۱۹، شماره ۴

تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۴/۰۶
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۷
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱

واژه‌های کلیدی:
نظرسنجی،
بهره‌برداران،
کارشناسان اجرایی،
طرح مرتعداری،
مدیریت مشارکتی.

چکیده

سابقه و هدف: آخرین راهبرد در خصوص بهره‌برداری از مراتع واگذاری در قالب طرح‌های مرتع‌داری است. شواهد نشان می‌دهد مراتع طی سال‌های گذشته تاکنون با روند تخریبی فزآینده‌ای مواجه شده‌اند. ازاین‌رو، اتخاذ تدابیری در جهت بهبود امور و اصلاح فرآیند بهره‌برداری از مراتع و نیز صدور مجوزهای مربوط به طرح‌های مرتع‌داری و پروانه چرای دام، مسئله اساسی است که نیاز به آسیب‌شناسی و رفع موانع دارد. تحقیق پیشرو باهدف آسیب‌شناسی بهره‌برداری از اکوسیستم‌های مرتعی از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان امور اجرایی ادارات منابع طبیعی در استان آذربایجان غربی انجام شد.

مواد و روش‌ها: این پژوهش بر اساس هدف در زمره تحقیقات کاربردی بوده و از جنبه جمع‌آوری اطلاعات از نوع تحقیقات کیفی است که با استفاده از روش نظرسنجی از کارشناسان بخش اجرایی و بهره‌برداران مراتع با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته در قالب طیف لیکرت انجام‌شده است. ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۶۷ به دست آمد که در محدوده قابل‌قبول قرار می‌گیرد. تعداد ۳۰ پرسشنامه از کارشناسان بخش اجرایی و ۸۰ پرسشنامه از بهره‌برداران با اولویت مجریان طرح‌های مرتع‌داری و خبرگان جوامع محلی تکمیل گردید. از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر مشکلات مدیریت مراتع در بخش‌های مختلف از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان و از آزمون من‌ویتنی برای مقایسه دیدگاه‌های بهره‌برداران و کارشناسان استفاده شد. در نهایت بر اساس تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران و با استفاده از آزمون تحلیل عاملی مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های اجرای طرح‌های مرتعداری شناسایی شد.

نتایج: مهم‌ترین مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی با توجه به نتایج آزمون فریدمن از دیدگاه کارشناسان شامل؛ ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه مشاورین، عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع، عدم اجرای اصولی و صحیح برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری و عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی برآورد گردید. از دیدگاه بهره‌برداران مهم‌ترین مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی شامل؛ هزینه‌های بالای نهاده‌ها و اجرای برنامه‌های اصلاح و توسعه مراتع، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتع‌داری (مساحت پایین مراتع)، عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی برآورد گردید. بر اساس تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران و نتایج مدل تحلیل عاملی عوامل؛ عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی،

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

عدم‌توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آنها در تدوین طرح‌های مرتعداری، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتعداری (مساحت پایین مراتع)، عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتعداری، عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)، ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتعداری از دیدگاه مشاورین و عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتعداری به‌عنوان مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های طرح‌های مرتعداری شناسایی شدند.

نتیجه‌گیری: به نظر می‌رسد برای مدیریت بهینه مراتع استان آذربایجان غربی اولویت دفتر امور مراتع، باید تدوین طرح‌های مرتع‌داری با مقیاس اقتصادی باشد. همچنین ضروری است ضمن تجدیدنظر در شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری رایج، به هنگام ممیزی مراتع و صدور پروانه چرا، به‌اندازه مطلوب هر خانوار و حداقل مساحت مرتع موردنیاز هر یک از خانوارهای مرتع‌دار جهت استفاده چندمنظوره از مرتع و به‌ویژه استفاده چرایی، توجه خاصی گردد. یکی از راهکارهای دیگر در راستای بهینه کردن مدیریت مراتع برگزاری دوره‌های آموزشی و ترویجی برای بهره‌برداران در زمینه آگاهی بخشی به بهره‌برداران در خصوص اهمیت مراتع، کارکردهای مختلف مرتع، ایجاد انگیزه مالکیت در بهره‌برداران در قالب طرح‌های مرتع‌داری و رعایت اصول فنی در مدیریت چرایی مراتع است. همچنین لازم است برای کارشناسان و شرکت‌های مشاور؛ بهنگام سازی دانش فنی و انتقال‌یافته‌های جدید علمی و تحقیقاتی در راستای اصلاح شرح خدمات گزارش‌های مطالعاتی پوشش گیاهی و مدیریت تیپ‌های مرتعی در تدوین طرح‌های مرتعداری صورت گیرد.

استناد: مجرد تومتری، م.، م. مفیدی چلان، ا. شیدای کرکج، ج. معتمدی، ۱۴۰۴. تحلیل و آسیب‌شناسی بهره‌برداری از اکوسیستم‌های مرتعی در قالب طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی. مرتع، ۱۹(۴): ۴۵۴-۴۶۸.

DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4

ناشر: انجمن علمی مرتعداری ایران

© نویسندگان

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

مقدمه

در دهه‌های اخیر اهمیت منابع طبیعی تجدیدشونده به‌صورت فزاینده‌ای برای برنامه ریزان، سیاست‌مداران، قانون‌گذاران و مردم کشورهای مختلف روشن‌شده است. در مقوله توسعه و پایداری محیطی، مدیریت و برنامه‌ریزی محیطی تأثیر فراوانی دارد؛ به‌طوری‌که مدیریت صحیح، سبب یکپارچه شدن ساختاری و کارکردی منابع و در نتیجه، کارکرد مناسب اکوسیستم خواهد شد. امروزه، نحوه مدیریت منابع طبیعی و به‌ویژه مراتع در سطح منطقه‌ای و ملی، به‌عنوان یکی از منابع زیست‌محیطی برای تحقق اهداف توسعه اکولوژیکی و اقتصادی اهمیت دارد (۷ و ۱۵). مراتع با مساحتی حدود ۲۵ درصد کل کره زمین و ۵۵ درصد مساحت کل ایران، در تأمین تولیدات دامی، امنیت غذایی، حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی، اشتغال‌زایی، افزایش درآمد روستاییان و عشایر، تقویت سفره‌های آب زیرزمینی، جلوگیری از سیل و ... نقش بسزایی را ایفا می‌نمایند تا جایی که از آن به‌عنوان عامل کلیدی توسعه پایدار کشورها یاد شود. با این وجود شواهد نشان می‌دهد مراتع طی سال‌های گذشته تاکنون با روند تخریبی فزاینده‌ای مواجه شده‌اند و این مهم صدمات جبران‌ناپذیری را برای جوامع انسانی به همراه دارد (۱ و ۱۰). بر اساس آخرین گزارش دفتر مهندسی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری، وسعت مراتع کشور ۸۴/۸ میلیون هکتار است (۱۴). در خصوص بهره‌برداری از مراتع آخرین راهبرد واگذاری مراتع در قالب پروانه چرای دام و طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد. در این زمینه پس از ملی شدن جنگل‌ها و مراتع در سال ۱۳۴۱، در قوانین مصوبه سال ۱۳۴۸ برای اولین بار بهره‌برداری از مراتع به‌صورت طرح‌های مرتع‌داری مدنظر قرار گرفت که خود دارای فراز و نشیب‌های زیادی بوده است. به عبارتی طرح‌های مرتع‌داری یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری مراتع در ایران می‌باشند (۱۳). بر اساس آخرین داده‌های منتشرشده توسط دفتر امور مراتع تا پایان سال ۱۳۹۸ برای حدود ۳۴/۸ میلیون هکتار از مراتع کشور، طرح‌های مرتعداری تدوین‌شده است. از این مقدار، ۳۲/۷ میلیون هکتار (معادل ۹۴ درصد) در کمیته‌های فنی به تصویب رسیده، اما تنها ۲۰/۲ میلیون هکتار (یعنی ۵۸/۱۶ درصد) از طرح‌های مصوب، به بهره‌برداران واگذارشده است (۱۸). این آمار نه‌تنها اهمیت بالایی دارد، بلکه جای سؤال و تأمل نیز باقی می‌گذارد که چرا تاکنون نیمی از طرح‌های تهیه‌شده به مرتع‌داران واگذار نشده است؟ و علت عدم استقبال مرتع‌داران از اجرای طرح‌ها مرتع‌داری چیست؟ در این خصوص محبی (۲۰۱۷) گزارش کرد بسیاری از کارشناسان مرتع، عوامل اصلی مشکلات موجود را نگرش مهندسی (از بالا به پایین) به طرح‌ها، عدم توجه به دانش محلی، چالش‌های حقوقی، ساختاری و قانونی می‌دانند. به باور آن‌ها، راه‌حل اساسی، افزایش آگاهی عمومی و ترویج فرهنگ حفظ منابع طبیعی است که تحقق آن نیازمند اراده‌ای ملی است. از سوی دیگر، زهدی (۲۰۲۱) با بررسی طرح‌های مرتع‌داری از ابتدا تا سال ۱۳۹۹ نشان داد که در طول پنج دهه، محورهای اصلی این طرح‌ها تغییر چشمگیری نداشته و صرفاً برخی بخش‌ها حذف یا اضافه شده‌اند. اگرچه این طرح‌ها در نیم‌قرن اخیر به‌عنوان سیاست محوری سازمان ج.م.آ (دفتر امور مراتع) در مدیریت مراتع مطرح بوده‌اند، اما روند تکاملی مناسبی را طی نکرده و همچنان در چارچوب اولیه خود باقی‌مانده‌اند. علاوه بر این، پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که این طرح‌ها در مراتع مفروز (تک بهره‌بردار) یا مراتع با تعداد محدود بهره‌بردار (حداکثر ۳ نفر) تا حدی موفق بوده‌اند، اما در مراتع مشاعی با تعداد زیاد بهره‌بردار، به‌ویژه در مراتع روستایی، کارایی لازم را نداشته‌اند. فروزه و همکاران (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به تحلیل عوامل مؤثر بر مقاومت بهره‌برداران در برابر اجرای طرح‌های مرتع‌داری چندمنظوره پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میزان استقبال مرتع‌داران از این طرح‌ها پایین است که این موضوع حاکی از ناتوانی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در جذب مشارکت مؤثر ذی‌نفعان می‌باشد. بر اساس دیدگاه بهره‌برداران، عوامل اقتصادی، سیاست‌گذاری‌های نهادی و ملاحظات زیست‌محیطی به ترتیب از مهم‌ترین موانع پذیرش طرح‌های چندمنظوره به شمار می‌روند. برخی از مصادیق این چالش‌ها شامل بی‌ثباتی اقتصادی، نبود امنیت شغلی در قالب این طرح‌ها، ابهام در مکانیزم‌های اجرایی، زمان‌بندی و مکان‌یابی نامناسب اجرا و حمایت‌های ناکافی دولت در مرحله عملیاتی است. اکثر پاسخ‌دهندگان، ریشه این مشکلات را در رویکرد مدیریت متمرکز و عدم لحاظ کردن نقش فعال مرتع‌داران

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

در فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی دانسته‌اند. بهاروندی و همکاران (۲۰۲۲) با بررسی متغیرهای مؤثر بر طرح‌های مرتع‌داری در چهار استان لرستان، ایلام، کردستان و کرمانشاه گزارش کردند متغیرهای کمبود کارشناس در تهیه طرح‌های مرتع‌داری، عدم نظارت مستمر پیش از اجرای طرح‌های مرتع‌داری، عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی برای ذینفعان، کمبود بودجه دولتی، عملیات اصلاحی، تعادل بین دام و ظرفیت چرای بلندمدت، میزان پذیرش دهیاران و شوراهای مرتع در اثربخشی طرح‌های مرتع‌داری مؤثر بودند. در این خصوص همتی و فرج‌اللهی (۲۰۲۲) گزارش کردند در منطقه نیمه‌خشک بیجار، سطح رضایت کارشناسان و بهره‌برداران از اجرای طرح‌های مرتعداری به دلیل عدم تأمین نیازهای اقتصادی بهره‌برداران در سطح مطلوبی قرار ندارد. بر این اساس، ضروری است برنامه‌ریزی و اجرای این طرح‌ها با دقت فزاینده و نگاه جامع‌تری صورت پذیرد. همچنین، بهره‌گیری از پتانسیل‌های موجود، بهره‌وری چندجانبه از مراتع، جلب حمایت‌های مالی بخش‌های دولتی و خصوصی و ارائه تسهیلات کارآمد می‌تواند به ارتقای اثربخشی طرح‌های مرتعداری و مدیریت پایدار این عرصه‌ها بینجامد. اگرچه دفتر امور مراتع سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور مسئولیت حفاظت و مدیریت پایدار مراتع را بر عهده دارد، اما سیاست‌های فعلی این نهاد که عمدتاً حول محور طرح‌های مرتع‌داری می‌چرخد، بیشتر بر بهره‌برداری سنتی از مراتع از طریق چرای دام و تولید علوفه در محدوده سامان‌های عرفی متمرکز است و برنامه‌ای مدون برای مراتع خارج از این محدوده ارائه نمی‌دهد. این رویکرد، با ساختار کنونی، قادر به تحقق اهداف حاکمیتی سازمان در زمینه مدیریت پایدار مراتع نیست. هرچند این واقعیت که کلیه مراتع کشور تحت استفاده بهره‌برداران عرفی قرار دارند و حل مشکلات این گروه شرط ضروری برای دستیابی به مدیریت پایدار است، امری پذیرفته‌شده و معقول به نظر می‌رسد، اما نکته حائز اهمیت این است که دستگاه‌های اجرایی و کارشناسان مرتبط در سطوح ستادی و استانی، آن‌چنان درگیر مسائل دامداران و رفع اختلافات میان آن‌ها شده‌اند که از رسالت اصلی خود، یعنی حفظ و پایداری اکوسیستم‌های مرتعی، غافل مانده‌اند (۱۹). مرور تحقیقات انجام‌شده نشان می‌دهد بهره‌برداری از مراتع در قالب طرح‌های مرتع‌داری اثربخشی لازم را نداشته‌اند و مشکلات بی‌شماری در این زمینه وجود دارد. همچنین تحقیقات انجام‌شده مؤید این نکته است که مشکلات در مناطق مختلف کشور با توجه به شرایط اقلیم و شرایط اقتصادی-اجتماعی بهره‌برداران متفاوت می‌باشد؛ بنابراین لازم است برای هر یک از مناطق اقلیمی کشور آسیب‌شناسی به صورت جداگانه صورت گیرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون در راستای آسیب‌شناسی بهره‌برداری از مراتع در استان آذربایجان غربی تحقیقی صورت نگرفته است. به‌طوری‌که اطلاعات دقیقی از چالش‌ها و مشکلات بهره‌برداری از مراتع در استان وجود ندارد. لذا یافته‌های این تحقیق می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد.

مواد و روش‌ها

محدوده موردمطالعه

استان آذربایجان غربی در شمال‌غربی ایران قرار دارد و از شمال به جمهوری آذربایجان و ترکیه، از مغرب به کشورهای ترکیه و عراق، از شرق به استان آذربایجان شرقی و استان زنجان و از جنوب به استان کردستان محدود است. مساحت استان برابر ۳۷/۰۵۹ کیلومترمربع است که سیزدهمین استان بزرگ کشور محسوب می‌شود و ۲/۲۵ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. مساحت مراتع استان بر اساس آمار دفتر مطالعات و مهندسی سازمان منابع طبیعی کشور ۲۴۷۲۵۰۸ هکتار می‌باشد و تعداد ۳۶۷۶ سامان عرفی در این استان ممیزی شده است. همچنین ۹۴۷۴ فقره پروانه چرا در سطح استان صادرشده است. در این استان تعداد ۱۱۳۱۲۸ خانوار به بهره‌برداری از مراتع در قالب دامداری سنتی مشغول هستند. واحد دامی (دام مجاز) در سطح مراتع استان ۳۲۴۷۵۱۱ و تعداد واحد دامی (دام موجود) در سطح مراتع استان ۷۸۸۹۹۳۶ می‌باشد. مراتع استان آذربایجان غربی از نظر تنوع گونه‌ای نسبتاً غنی بوده پذیرای بیش از ۲۰۰۰ گونه گیاهی است که از این تعداد، ۲۳۸ گونه آن درخت و درختچه و مابقی به‌صورت گونه‌های گندمی، پهن‌برگ علفی و بوته‌ای می‌باشند. بیشترین درصد پوشش و تنوع متعلق به مناطق کوهستانی غرب، جنوب و ارتفاعات منفرد مرکزی است این استان از نظر اقلیم رویشی به روش پابو که بر مبنای میزان

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

بارش سالانه تقسیم‌بندی شده است جزو ناحیه ایران-تورانی است که خود به پنج منطقه رویشی شامل: نیمه بیابانی، استپی، نیمه استپی، کوه‌های مرتفع و جنگل‌های خشک تقسیم می‌شود (اداره کل منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، ۲۰۲۴).

روش تحقیق

این پژوهش بر اساس هدف در زمره تحقیقات کاربردی بوده و از جنبه جمع‌آوری اطلاعات از نوع تحقیقات کیفی می‌باشد که با استفاده از روش نظرسنجی از کارشناسان بخش اجرایی و بهره‌برداران مراتع با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته در قالب طیف لیکرت انجام‌شده است. در گام اول با استفاده از شیوه اسنادی (کتابخانه‌ای)، مشاهدات میدانی و اطلاعات اخذشده از کارشناسان بخش‌های مختلف آموزشی، تحقیقاتی، اجرائی و خبرگان جوامع محلی مشکلات و چالش‌های موجود در اجرای طرح‌های مرتعداری شناسایی شدند. در گام دوم با توجه مشکلات و چالش‌های انتخاب‌شده، گویه های مناسب برای ارزیابی دیدگاه کارشناسان بخش اجرایی و بهره‌برداران مراتع طراحی گردیده و در اختیار پاسخگویان قرار داده شد. اعتبار (روایی) پرسشنامه‌ها از روش معتبر سازی محتوا و با مراجعه مکرّر به جامعه پاسخگو، مورد تأیید قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۶۷ به دست آمد که در محدوده قابل‌قبول قرار می‌گیرد. جامعه آماری تحقیق بهره‌برداران دارای پروانه چرای دام و کارشناسان بخش مرتع ادارات منابع طبیعی استان آذربایجان غربی بودند. برای انتخاب جامعه نمونه از روش‌های نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده و روش نمونه‌گیری گلوله برفی با اولویت کارشناسان مجرب، مجریان طرح‌های مرتعداری، خبرگان محلی استفاده شد (۴). تعداد ۳۰ پرسشنامه از کارشناسان بخش اجرایی و ۸۰ پرسشنامه از بهره‌برداران تکمیل گردید. بر اساس ساختار داده‌های بدست آمده از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر مشکلات طرح‌های مرتعداری از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان و از آزمون من ویتنی برای مقایسه دیدگاه‌های بهره‌برداران و کارشناسان استفاده شد. در نهایت بر اساس تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران و با استفاده از آزمون تحلیل عاملی مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های اجرای طرح‌های مرتعداری شناسایی شد.

نتایج

یافته‌های توصیفی تحقیق

نتایج نشان می‌دهد در بخش کارشناسان ۳۶/۶۶ درصد پاسخگویان در محدوده سنی ۳۰ تا ۴۰ سال و ۳۳/۳۳ درصد در محدوده سنی ۴۰ تا ۵۰ سال قرار دارند و میانگین سنی کارشناسان به‌طورکلی ۳۹/۱۶ سال می‌باشد. برای بهره‌برداران پاسخگو نتایج نشان می‌دهد ۲۶/۲۵ درصد پاسخگویان در محدوده سنی ۴۰ تا ۵۰ سال و ۲۷/۵۰ درصد در محدوده سنی ۵۰ تا ۶۰ سال قرار دارند و میانگین سنی بهره‌برداران به‌طورکلی ۵۵/۴۰ سال می‌باشد. به لحاظ میزان تحصیلات ۳۶/۶۶ درصد از کارشناسان دارای تحصیلات کارشناسی و ۵۰ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد هستند. در بخش بهره‌برداران ۱۷/۵ درصد از پاسخگویان بی‌سواد، ۲۱/۲۵ درصد پاسخگویان دارای سواد خواندن نوشتن و ۲۵ درصد دارای تحصیلات راهنمایی هستند. میانگین سابقه فعالیت برای کارشناسان ۱۰/۹۳ سال و برای بهره‌برداران ۲۷/۹۶ سال می‌باشد.

مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه کارشناسان بخش اجرا

نتایج مربوط به اولویت‌بندی و مقایسه مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه کارشناسان بخش اجرا با استفاده از آزمون فریدمن در جدول (۱) ارائه‌شده است. مشاهده می‌شود که رتبه‌بندی مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه کارشناسان متفاوت بوده و کارشناسان بخش اجرا نظرات مختلفی در رابطه با مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری دارند. با توجه به نتایج آزمون فریدمن مشاهده می‌شود که از دیدگاه کارشناسان بخش اجرا مهم‌ترین مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی شامل؛ ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه مشاورین، عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع، عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری، عدم اجرای اصولی و صحیح برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

مرتع‌داری و عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی می‌باشد که در رتبه اول تا پنجم قرار گرفتند.

جدول ۱: رتبه‌بندی مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه کارشناسان اجرایی

مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	میانگین امتیاز	میانگین رتبه	رتبه
ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه مشاورین	۴/۰۳	۱۵/۱۸	۱
عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع	۴	۱۵/۰۳	۲
عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۴/۰۶	۱۴/۸۷	۳
عدم اجرای اصولی و صحیح برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری	۳/۷۶	۱۴/۱۸	۴
عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی	۳/۷۶	۱۳/۷۸	۵
هزینه‌های بالای نهاده‌ها و اجرای برنامه‌های اصلاح و توسعه مراتع	۳/۳۳	۱۱/۹۸	۶
دیربازده بودن طرح‌های مرتع‌داری	۳/۲	۱۱/۴۸	۷
عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۳/۲۳	۱۱/۴۳	۸
عدم تخصیص اعتبارات و تسهیلات دولتی جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۳/۰۶	۱۱/۰۳	۹
اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتع‌داری (مساحت پایین مراتع)	۲/۹۶	۱۰/۵۲	۱۰
عدم تناسب هزینه‌ها و درآمدهای برآورد شده با سال شروع اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۳/۰۳	۱۰/۳۳	۱۱
هزینه‌بر بودن بخش زیادی از شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری (مطالعات خاکشناسی، تیپ بندی، برآورد تولید مرتع)	۲/۹۶	۹/۹۸	۱۲
عدم وجود سوابق ثبتی برای سامان‌های عرفی مرتعی	۲/۸	۹/۱۷	۱۳
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات اقلیم منطقه در تدوین بخش‌های مختلف طرح‌های مرتع‌داری	۲/۷۳	۸/۶۷	۱۴
عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی) ...)	۲/۷۳	۸/۵۸	۱۵
توجیه اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری بر اساس افزایش تولید علوفه و ظرفیت چرایی مرتع و عدم پیش‌بینی امکان افزایش تعداد دام در صورت موفقیت در اجرای طرح مرتع‌داری	۲/۷	۸/۵	۱۶
عدم تخصص کافی مشاورین در تهیه طرح‌های مرتع‌داری بخصوص تیپ بندی و شناسایی گونه‌های گیاهی	۲/۵۳	۷/۴۲	۱۷
ضعف بنیه مالی بهره‌برداران جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۲/۲۶	۶/۷۸	۱۸
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۲/۲	۶/۳۵	۱۹
هزینه بالای تدوین و تصویب طرح توسط مشاورین از دیدگاه بهره‌برداران	۱/۸۳	۴/۷۲	۲۰
N: 30 df: 19 Chi-square: 165.90 Asymp. Sig. 0.000			

مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه بهره‌برداران

نتایج مربوط به اولویت‌بندی و مقایسه مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه بهره‌برداران با استفاده از آزمون فریدمن در جدول (۲) ارائه‌شده است. نتایج نشان می‌دهد رتبه‌بندی مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه بهره‌برداران متفاوت بوده و بهره‌برداران نظرات مختلفی در رابطه با مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری دارند. با توجه به نتایج آزمون فریدمن از دیدگاه بهره‌برداران مهم‌ترین مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی شامل؛ هزینه‌های بالای نهاده‌ها و اجرای برنامه‌های اصلاح و توسعه مراتع، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتع‌داری (مساحت پایین مراتع)، عدم تناسب هزینه‌ها و درآمدهای برآورد شده با سال شروع اجرای طرح‌های مرتع‌داری، ضعف بنیه مالی بهره‌برداران جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری، عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی و عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد که میانگین امتیاز بالاتر از چهار کسب کردند و در رتبه اول تا ششم قرار گرفتند.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

جدول ۲: رتبه‌بندی مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه بهره‌برداران

مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	میانگین امتیاز	میانگین رتبه	رتبه
هزینه‌های بالای نهاده‌ها و اجرای برنامه‌های اصلاح و توسعه مراتع	۴/۲۲	۱۴/۵۱	۱
اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتع‌داری (مساحت پایین مراتع)	۴/۱۶	۱۴/۱۸	۲
عدم تناسب هزینه‌ها و درآمدهای برآورد شده با سال شروع اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۴/۱۳	۱۴/۱۳	۳
ضعف بنیه مالی بهره‌برداران جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۴/۱۶	۱۴/۰۳	۴
عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی	۴/۱۳	۱۳/۹۶	۵
عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۴/۰۵	۱۳/۷۶	۶
دیربازده بودن طرح‌های مرتع‌داری	۳/۹۵	۱۳/۰۳	۷
عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع	۳/۸۷	۱۲/۸۱	۸
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۳/۶۵	۱۱/۶۶	۹
عدم تخصیص اعتبارات و تسهیلات دولتی جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۳/۶۶	۱۱/۵۴	۱۰
هزینه‌بر بودن بخش زیادی از شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری (مطالعات خاکشناسی، تیپ بندی، برآورد تولید مرتع)	۳/۳۱	۱۰/۲۶	۱۱
عدم اجرای اصولی و صحیح برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری	۳/۲۶	۱۰/۰۶	۱۲
عدم تخصص کافی مشاورین در تهیه طرح‌های مرتع‌داری بخصوص تیپ بندی و شناسایی گونه‌های گیاهی	۳/۱۷	۹/۵۹	۱۳
توجیه اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری بر اساس افزایش تولید علوفه و ظرفیت چرایی مرتع و عدم پیش‌بینی امکان افزایش تعداد دام در صورت موفقیت در اجرای طرح مرتع‌داری	۳/۱۱	۹/۱۴	۱۴
عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و...)	۲/۹۶	۸/۴۸	۱۵
هزینه بالای تدوین و تصویب طرح توسط مشاورین از دیدگاه بهره‌برداران	۲/۵۷	۶/۵۷	۱۶
ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه مشاورین	۲/۵۶	۶/۴۴	۱۷
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات اقلیم منطقه در تدوین بخش‌های مختلف طرح‌های مرتع‌داری	۲/۵	۶/۲۳	۱۸
عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۲/۱۳	۵/۳۳	۱۹
عدم وجود سوابق ثبتی برای سامان‌های عرفی مرتعی	۱/۹۱	۴/۲۹	۲۰
Asymp. Sig. 0.000	Chi-square: 535.17	df: 19	N: 80

مقایسه دیدگاه‌های بهره‌برداران و کارشناسان در خصوص در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

جدول (۳) نتایج آزمون من ویتنی مقایسه نظرات کارشناسان و بهره‌برداران در خصوص مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در استان آذربایجان غربی را نشان می‌دهد. بررسی نتایج نشان می‌دهد برای عوامل؛ عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری، عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات اقلیم منطقه در تدوین بخش‌های مختلف طرح‌های مرتع‌داری، هزینه‌بر بودن بخش زیادی از شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری (مطالعات خاکشناسی، تیپ بندی، برآورد تولید مرتع)، عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی، عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)، توجیه اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری بر اساس افزایش تولید علوفه و ظرفیت چرایی مرتع و عدم پیش‌بینی امکان افزایش تعداد دام در صورت موفقیت در اجرای طرح مرتع‌داری و عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران اختلاف معنی‌دار آماری مشاهده نمی‌شود.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

جدول ۳: نتایج آزمون من ویتنی مقایسه نظرات کارشناسان و بهره‌برداران در خصوص مشکلات اجرای طرح‌های مرتع‌داری

مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	میانگین رتبه	مجموع رتبه	Mann Whitney U	Sig
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۳۰/۰۲	۹۰۰/۵۰	۴۳۵/۵۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۵/۰۶	۵۲۰۴/۵۰		
عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری	۵۵/۰۰	۱۶۵۰/۰۰	۱۱۸۵/۰۰۰	۰/۹۱۴ns
	۵۵/۶۹	۴۴۵۵/۰۰		
عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات اقلیم منطقه در تدوین بخش‌های مختلف طرح‌های مرتع‌داری	۶۳/۰۸	۱۸۹۲/۵۰	۹۷۲/۵۰۰	۰/۱۰۱ns
	۵۲/۶۶	۴۲۱۲/۵۰		
عدم وجود سوابق ثبتی برای سامان‌های عرفی مرتعی	۷۳/۶۳	۲۲۰۹/۰۰	۶۵۶/۰۰۰	۰/۰۰۰**
	۴۸/۷۰	۳۸۹۶/۰۰		
هزینه‌بر بودن بخش زیادی از شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری (مطالعات خاکشناسی، تیپ بندی، برآورد تولید مرتع)	۴۸/۸۵	۱۴۶۵/۵۰	۱۰۰۰/۵۰۰	۰/۱۶۶ns
	۵۷/۹۹	۴۶۳۹/۵۰		
عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی	۴۷/۷۸	۱۴۳۳/۵۰	۹۶۸/۵۰۰	۰/۱۰۱ns
	۵۸/۳۹	۴۶۷۱/۵۰		
عدم تخصص کافی مشاورین در تهیه طرح‌های مرتع‌داری بخصوص تیپ بندی و شناسایی گونه‌های گیاهی	۴۳/۱۲	۱۲۹۳/۵۰	۸۲۸/۵۰۰	۰/۰۱۰**
	۶۰/۱۴	۴۸۱۱/۵۰		
عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)	۵۱/۱۵	۱۵۳۴/۵۰	۱۰۶۹/۵۰۰	۰/۳۶۴ns
	۵۷/۱۳	۴۵۷۰/۵۰		
عدم تناسب هزینه‌ها و درآمدهای برآورد شده با سال شروع اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۳۱/۹۸	۹۵۹/۵۰	۴۹۴/۵۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۴/۳۲	۵۱۴۵/۵۰		
توجیه اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری بر اساس افزایش تولید علوفه و ظرفیت چرایی مرتع و عدم پیش‌بینی امکان افزایش تعداد دام در صورت موفقیت در اجرای طرح مرتع‌داری	۴۷/۳۲	۱۴۱۹/۵۰	۹۵۴/۵۰۰	۰/۰۸۸ns
	۵۸/۵۷	۴۶۸۵/۵۰		
دیربازده بودن طرح‌های مرتع‌داری	۳۹/۰۷	۱۱۷۲/۰۰	۷۰۷/۰۰۰	۰/۰۰۱**
	۶۱/۶۶	۴۹۳۳/۰۰		
اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتع‌داری (مساحت پایین مراتع)	۳۳/۸۰	۱۰۱۴/۰۰	۵۴۹/۰۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۳/۶۴	۵۰۹۱/۰۰		
هزینه‌های بالای نهاده‌ها و اجرای برنامه‌های اصلاح و توسعه مراتع	۳۷/۴۳	۱۱۲۳/۰۰	۶۵۸/۰۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۲/۲۸	۴۹۸۲/۰۰		
عدم تخصیص اعتبارات و تسهیلات دولتی جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۴۳/۴۸	۱۳۰۴/۵۰	۸۳۹/۵۰۰	۰/۰۱۲*
	۶۰/۰۱	۴۸۰۰/۵۰		
ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه مشاورین	۸۳/۳۸	۲۵۰۱/۵۰	۳۶۳/۵۰۰	۰/۰۰۰**
	۴۵/۰۴	۳۶۰۳/۵۰		
عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع	۵۹/۴۷	۱۷۸۴/۰۰	۱۰۸۱/۰۰۰	۰/۳۹۴ns
	۵۴/۰۱	۴۳۲۱/۰۰		
عدم اجرای اصولی و صحیح برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری	۶۶/۴۲	۱۹۹۲/۵۰	۸۷۲/۵۰۰	۰/۰۲۲*
	۵۱/۴۱	۴۱۱۲/۵۰		
هزینه بالای تدوین و تصویب طرح توسط مشاورین از دیدگاه بهره‌برداران	۳۷/۲۰	۱۱۱۶/۰۰	۶۵۱/۰۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۲/۳۶	۴۹۸۹/۰۰		
ضعف بنیه مالی بهره‌برداران جهت اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۲۲/۵۸	۶۷۷/۵۰	۲۱۲/۵۰۰	۰/۰۰۰**
	۶۷/۸۴	۵۴۲۷/۵۰		
عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتع‌داری	۷۳/۱۸	۲۱۹۵/۵۰	۶۶۹/۵۰۰	۰/۰۰۰**
	۴۸/۸۷	۳۹۰۹/۵۰		

مهم‌ترین مشکلات اجرای طرح‌های مرتعداری با تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران

در این تحقیق از مدل تحلیل عاملی جهت شناسایی مهم‌ترین مشکلات عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتعداری با تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران استفاده گردید. آماره‌های آزمون پیش‌فرض تجزیه مؤلفه‌های اصلی نشان می‌دهد که با توجه به میزان KMO و معنی‌داری آزمون بارتلت استفاده از روش آماری تجزیه مؤلفه‌های اصلی مورد تائید می‌باشد. در نهایت شش عامل مهم شناسایی شدند که ۶۵/۵۶ درصد واریانس تغییرات را تبیین می‌کنند (جدول ۴). نتایج تحلیل عاملی (جدول ۵) نشان می‌دهد تعداد ۱۳ مورد از مشکلات عدم موفقیت

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

اجرای طرح‌های مرتعداری به جهت ضریب همبستگی پایین‌تر از ۰/۷ با عامل‌های مهم حذف شدند. موارد عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی، عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آنها در تدوین طرح‌های مرتعداری و اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتعداری (مساحت پایین مراتع) در عامل‌های اول و دوم قرار گرفتند که درمجموع ۲۹/۳۳ درصد واریانس را تبیین می‌کنند. همچنین در مجموع هفت مورد در شش عامل شناسایی‌شده قرار گرفتند که ۶۵/۵۶ درصد واریانس را تبیین می‌کنند.

جدول ۴: عامل‌های مهم مشکلات عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری

عامل	مقدار ویژه	واریانس مقدار ویژه	واریانس تجمعی
۱	۴/۶۵	۱۶/۲۵	۱۶/۲۵
۲	۲/۴۸	۱۳/۰۸	۲۹/۳۳
۳	۱/۴۵	۱۰/۸۸	۴۰/۲۲
۴	۱/۴۱	۹/۴۵	۴۹/۶۷
۵	۱/۳۵	۸/۱۰	۵۷/۷۸
۶	۱/۱۵	۷/۷۶	۶۵/۵۶
Asymp. Sig. 0.000	df: 190	Approx. Chi-Square:405.76	Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0.713

جدول ۵: همبستگی مشکلات شناسایی‌شده با عوامل مهم عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری

عامل	نام عامل	ضریب
۱	عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی	۰/۷۵۶
	عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آنها در تدوین طرح‌های مرتعداری	۰/۷۲۴
۲	اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتعداری (مساحت پایین مراتع)	۰/۷۰۴
۳	عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتعداری	۰/۷۱۲
۴	عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)	۰/۷۲۶
۵	ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتعداری از دیدگاه مشاورین	۰/۷۵۷
۶	عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتعداری	۰/۷۳۶

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج آزمون فریدمن کارشناسان بخش اجرا و بهره‌برداران رتبه‌بندی متفاوتی برای مشکلات مربوط به عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری ارائه کردند به عبارتی بین خود بهره‌برداران و کارشناسان برای مشکلات طرح‌های مرتعداری توافق نظر وجود ندارد و هرکدام از کارشناسان و بهره‌برداران نظرات متفاوتی در خصوص مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های اجرای طرح‌های مرتعداری دارند. اگر چه مواردی مثل؛ عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری و عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی از دیدگاه هر دو گروه دارای رتبه بالاتری هستند. این نتایج با یافته‌های محمد بیگی و پور سعید (۲۰۱۸) و مظفرپور سیاهکوهی (۲۰۱۶) همسو می‌باشد. در این خصوص مرادی و همکاران (۲۰۱۶) گزارش کردند میزان موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری با عوامل؛ واگذاری طرح به کارشناسان با تجربه (۷۰ درصد) و تهیه طرح با مشورت مرتع‌دار و بهره‌بردار (۵۲ درصد) بیشترین میزان همبستگی را دارد. در خصوص مشارکت بهره‌برداران در تدوین و اجرای طرح‌های مرتعداری خلیلی و همکاران (۲۰۱۴) گزارش کردند متغیرهای سن دامدار، نوع اشتغال و درآمد سالیانه دامداران با میزان تمایل آنان به مشارکت در اجرای طرح مرتعداری رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین وعده‌های کارشناسان و مسئولین و میزان تمایل به مشارکت رابطه معنی‌دار وجود دارد؛ بنابراین به نظر می‌رسد عدم اعتماد به وعده‌های دولت در منافع حاصل از مشارکت در تمایل دامداران به مشارکت در طرح‌های مرتعداری تأثیرگذار باشد. در این راستا عالیشاه ارات بنی و همکاران (۲۰۱۹) گزارش کردند بیشترین کشش مربوط به متغیر سطح درآمد بوده است، به‌طوری‌که با افزایش یک‌درصدی در سطح درآمد بهره‌برداران، احتمال افزایش مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری ۶۱۲/۵ درصد

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

افزایش خواهد یافت. همچنین غزنوی و همکاران (۲۰۲۳) گزارش کردند به‌منظور اجرای طرح‌های مرتعداری و بهبود شرایط مراتع با رویکرد مشارکت بیشتر بهره‌برداران لازم است از توانمندی‌ها و نقطه نظرات بهره‌برداران و کارشناسان استفاده شود تا بر اساس نیازها، اولویت‌ها و خواسته‌های آن‌ها زمینه‌ی تهیه، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های مرتع‌داری فراهم شود. در خصوص مقایسه نظرات کارشناسان و بهره‌برداران نتایج آزمون من ویتنی نشان می‌دهد برای عوامل؛ عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها در تدوین طرح‌های مرتع‌داری، عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات اقلیم منطقه در تدوین بخش‌های مختلف طرح‌های مرتع‌داری، هزینه‌بر بودن بخش زیادی از شرح خدمات طرح‌های مرتع‌داری (مطالعات خاکشناسی، تیپ بندی، برآورد تولید مرتع)، عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی، عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)، توجیه اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری بر اساس افزایش تولید علوفه و ظرفیت چرایی مرتع و عدم پیش‌بینی امکان افزایش تعداد دام در صورت موفقیت در اجرای طرح مرتع‌داری و عدم وجود اطمینان خاطر بهره‌برداران برای سرمایه‌گذاری در مراتع بین نظرات کارشناسان و بهره‌برداران اختلاف معنی‌دار آماری مشاهده نمی‌شود و بین این دو گروه برای این عوامل توافق نظر وجود دارد. در نهایت بر اساس تجمیع نظرات کارشناسان و بهره‌برداران و نتایج مدل تحلیل عاملی عوامل؛ عدم رعایت زمان مناسب برای انجام مطالعات پوشش گیاهی، عدم توجه به دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران و مشارکت آنها در تدوین طرح‌های مرتعداری، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری در طرح‌های مرتعداری (مساحت پایین مراتع)، عدم نظارت و پایش در اجرای طرح‌های مرتعداری، عدم رعایت اصول فنی در تعیین ظرفیت چرایی مرتع (حد بهره‌برداری مجاز، ترکیب گیاهی و ...)، ناکافی بودن هزینه دریافت شده برای تدوین طرح‌های مرتعداری از دیدگاه مشاورین و عدم مدنظر قرار دادن اطلاعات بخش مطالعات اجتماعی- اقتصادی در تدوین طرح‌های مرتعداری به عنوان مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های طرح‌های مرتعداری شناسایی شدند. مرادی و همکاران (۲۰۱۶) با انجام تحقیقی در مراتع استان گلستان مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتع‌داری را عوامل؛ مشاعی بودن سامان‌های عرفی، عدم برخورد قاطع و قانونی با متخلفین و بازدارنده نبودن مجازات، عدم وجود تفاوت بین مرتع‌داران متعهد و متخلف، عدم اخذ نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و اقتصادی نبودن پروژه‌های پیشنهادی، پروژه‌های پیشنهادی نامناسب و عدم تمایز بین متخلفین آگاه و حرفه‌ای ذکر کردند که در بیشتر موارد با نتایج این تحقیق هم‌خوانی ندارد که می‌تواند به دلیل متفاوت بودن منطقه و پاسخگویان موردمطالعه باشد. مظهری و خاکسار آستانه (۲۰۱۰) با بررسی تأثیر اجرای طرح‌های مرتع‌داری بر کارایی مراتع در استان خراسان رضوی گزارش کردند از دیدگاه مرتع‌داران؛ ضعف مالی مرتع‌داران، کمبود اعتبارات و وام‌های پرداختی، تعدد بهره‌برداران، عدم احساس مالکیت و عدم آموزش مرتع‌داران از مهم‌ترین علل عدم انجام برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد. در این تحقیق از دیدگاه ناظرین عوامل؛ ضعف مالی بهره‌برداران، پایین بودن سواد مرتع‌داران، دیر بازده بودن طرح‌های مرتع‌داری، تعدد بهره‌برداران، کمبود اعتبارات و وام‌های پرداختی و وجود مشکلات در تهیه نهاده‌ها از مهم‌ترین علل عدم انجام برنامه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح‌های مرتع‌داری گزارش شد. با بررسی جامع پژوهش‌های مختلف، می‌توان دریافت که عدم موفقیت در اجرای طرح‌های مرتعداری در ایران ریشه در یک شکاف سیستماتیک و چندبعدی بین دیدگاه برنامه‌ریزان (کارشناسان) و ذی‌نفعان اصلی (بهره‌برداران) دارد. در حالی که هر دو گروه بر مشکلاتی مانند عدم مشارکت بهره‌برداران در تدوین طرح و زمان‌بندی نامناسب مطالعات توافق نسبی دارند، اما دلایل زیربنایی این شکست‌ها را می‌توان در چند عامل کلیدی تحلیل کرد: از یک سو، رویکرد بالا به پایین و فنی‌محور در طراحی طرح‌ها، بدون در نظر گرفتن دانش بومی و شرایط اجتماعی-اقتصادی خاص بهره‌برداران منجر به تهیه برنامه‌هایی می‌شود که از نظر اکولوژیک صحیح هستند، اما با واقعیت‌های معیشتی و فرهنگی جامعه محلی همخوانی ندارند و فاقد مقبولیت و اجرا پذیری هستند. از سوی دیگر، ضعف ساختاری در نظام اجرا و پایش پروژه‌ها، از جمله نبود نظارت مستمر، برخورد قاطع با متخلفین و

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

تمایز قائل شدن بین بهره‌برداران متعهد و متخلف، باعث تضعیف حساسیت و تعهد جمعی نسبت به اجرای طرح می‌شود. علاوه بر این، عدم توجیه اقتصادی طرح‌ها برای بهره‌برداران، به دلیل کوچک بودن واحدهای بهره‌برداری، پایین بودن سطح درآمد و نامشخص بودن منافع آتی (مانند امکان افزایش دام در صورت موفقیت)، مهم‌ترین مانع برای جلب مشارکت و سرمایه‌گذاری آنان است؛ به‌طوری‌که مطالعات نشان می‌دهد حتی افزایش اندک درآمد می‌تواند احتمال مشارکت را به‌طور تصاعدی افزایش دهد (۲). در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که نقش طرح‌های مرتعداری به‌خودی‌خود نه مثبت است و نه منفی؛ موفقیت یا شکست آن‌ها به توانایی سیستم در ایجاد اعتماد، طراحی برنامه‌های انعطاف‌پذیر و بوم‌سازگار (اکولوژیک-اجتماعی)، تضامین اقتصادی برای بهره‌برداران و استقرار یک نظام نظارتی و پایشی شفاف و عادلانه بستگی دارد؛ بنابراین تا زمانی که این طرح‌ها نتوانند خود را با بافت اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی جامعه محلی هماهنگ کنند، همچنان با شکست مواجه خواهند شد. البته برای کارایی بیشتر این شیوه مدیریتی پیشنهاد می‌گردد از یک‌سو در مطالعات و تدوین برنامه‌های اجرائی طرح‌ها تجدیدنظر و در هـر منطقه مسائل اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی در نظر گرفته شود تـا طرح تصویبی متناسب با شرایط قلمرو مربوطه باشد و از سوی دیگر نظـــارت و راهنمایی‌های لازم در طول اجرای طرح به مرتع‌داران از سوی ناظران طرح و توجه به گزارش‌های ایشان در بهبود روند فعالیت‌های مرتبط انجام گیرد و از نظر منابع مالی، حمایت‌های لازم توسـط دولـت صـورت پذیرفته و در مجموع سیستمی پویا و مدون جهت تأمین بودجه طـرح موردبررسی و شناسایی قرار گیرد که لازمه ایـن امـر ارائـه مطالعـات جامع و مدون خواهد بود (۱۷).

به‌طورکلی، سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات اجرایی، زمانی می‌تواند اثربخشی مثبت برای اهداف از پیش تعیین‌شده داشته باشند که در طول زمان، تکامل‌یافته و به‌درستی و با توجه به ضرورت‌های موجود، به‌روزرسانی شوند؛ بنابراین به نظر می‌رسد آسیب‌شناسی سیاست‌های موجود در بهره‌برداری از مراتع کشور یکی از گام‌های مهم در جهت تکامل و به‌روزرسانی این سیاست‌ها باشد. به نظر می‌رسد برای مدیریت بهینه مراتع استان آذربایجان غربی در کنار کاهش فشار دام مازاد وابسته به مرتع و تأکید بر رعایت آمادگی و شایستگی مرتع، به نقش و جایگاه مسائل اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران به طور ویژه پرداخته شود؛ بنابراین اولویت دفتر امور مراتع، باید تهیه طرح‌های مرتع‌داری با مقیاس اقتصادی باشد. به عبارتی باید به‌جای تمرکز صرف بر ابعاد فنی و زیست‌محیطی، توجیه‌پذیری اقتصادی و مقیاس بهره‌برداری در کانون برنامه‌ریزی قرار گیرد. دلیل این ضرورت آن است که مهم‌ترین عامل شکست طرح‌های گذشته، اقتصادی نبودن واحدهای بهره‌برداری و کوچک بودن مساحت مراتع اختصاص‌یافته به هر بهره‌بردار بوده است؛ به‌طوری‌که درآمد حاصل از اجرای طرح حتی هزینه‌های نگهداری و سرمایه‌گذاری اولیه را نیز تأمین نمی‌کند و انگیزه‌ای برای مشارکت و پایبندی دامداران باقی نمی‌گذارد؛ بنابراین، تهیه طرح‌های با وسعت زیاد از طریق تجمیع عرفی سامانه‌های کوچک و خرد، امکان دستیابی به مقیاس اقتصادی را فراهم می‌آورد که در آن هزینه‌های اجرایی کاهش‌یافته، درآمد ناشی از افزایش ظرفیت چرا و تولید علوفه به حدی می‌رسد که سودآوری را برای بهره‌بردار تضمین می‌کند و در نهایت با ایجاد اطمینان خاطر برای سرمایه‌گذاری بلندمدت، بستر لازم برای اجرای موفقیت‌آمیز طرح‌های مرتع‌داری و تحقق اهداف حفاظتی و بهره‌برداری پایدار فراهم می‌شود. در این خصوص، بهترین راهکار تجمیع واحدهای بهره‌برداری از طریق ایجاد تعاونی‌ها یا شرکت‌های تعاونی مرتعداری است. در این مدل، بهره‌برداران به‌جای حذف، ذینفعان و سهامداران یک واحد بزرگ اقتصادی می‌شوند که امکان استفاده از مکانیزاسیون، مدیریت علمی، بازاریابی متمرکز و دسترسی به تسهیلات را فراهم می‌آورد؛ بنابراین، این تغییر رویه، یک انتقال از "بهره‌برداری فردی و ویرانگر" به "مالکیت جمعی و پایدار" است که در نهایت به نفع کل جامعه محلی خواهد بود. برای پیاده‌سازی موفقیت‌آمیز این راهکار؛ باید یک سازوکار تدریجی، مشوق‌محور و نظارتی طراحی گردد. این سازوکار با آموزش و فرهنگ‌سازی آغاز می‌شود و در گام بعد دولت باید با ارائه مشوق‌های مالی و فنی قاطع شرایط را برای این تغییرات فراهم نماید. همچنین، نظارت مستمر و مشارکتی جهت موفقیت ضروری است. همچنین مشارکت مرتع‌داران در موفقیت طرح‌های مرتع‌داری نکته بسیار مهمی می‌باشد.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

برای نیل به این هدف باید مرتع‌دار در تمام مراحل تهیه و اجرای طرح مشارکت داشته و آموزش‌های لازم را فراگیرد. یکی از راهکارهای دیگر در راستای بهینه کردن مدیریت مراتع برگزاری دوره‌های آموزشی و ترویجی برای بهره‌برداران در زمینه آگاهی بخشی به بهره‌برداران در خصوص اهمیت مراتع، کارکردهای مختلف مرتع، ایجاد انگیزه مالکیت در بهره‌برداران در قالب طرح‌های مرتع‌داری و رعایت اصول فنی در مدیریت چرایی مراتع می‌باشد. عدم نظارت و پایش طرح‌های مرتع‌داری از مشکلات جدی در اجرای طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد؛ بنابراین باید در این زمینه اقدامات مقتضی صورت گیرد. یکی از موارد مورد تأکید کارشناسان و بهره‌برداران چالش‌های موجود در زمینه میزان هزینه و نحوه تأمین آن جهت نگارش طرح‌های مرتعداری می‌باشد که لازم است در این خصوص حمایت دولتی در قالب ارائه تسهیلات اعتباری صورت گیرد. همچنین لازم است برای کارشناسان و شرکت‌های مشاور؛ بهنگام سازی دانش فنی و انتقال‌یافته‌های جدید علمی و تحقیقاتی در راستای اصلاح شرح خدمات گزارش‌های مطالعاتی پوشش گیاهی و مدیریت تیپ‌های مرتعی در تدوین طرح‌های مرتعداری صورت گیرد.

سپاسگذاری: این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه ارومیه می‌باشد که بدین‌وسیله از مدیریت تحصیلات تکمیلی و معاونت محترم پژوهشی دانشگاه تقدیر و قدرانی می‌شود. همچنین نگارندگان از همکاری کارشناسان، مجریان طرح‌های مرتعداری، ریش‌سفیدها و خبرگان محلی که در فازهای مصاحبات اکتشافی و تکمیل پرسشنامه نقش داشتند تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References

1. Alaaldinvandi, A., 2021. The affective factors on pastures destruction and identifying its protection aproaches. Journal of Urban Studies on Space and Place, 5(20): 71-90. (In Persian)
2. Alishah Eratboni, F., H. Arzani, S.A. Javadi. & M. Farahpour, 2019. Investigation of factors influencing participation of ranchers in range management plans (Case study: Savadkooh Watershed, Mazandaran). Iranian Journal of Range and Desert Research, 26(2): 379-387. (InPersian)
3. Baharvandi, M., N. Abdi, A. Ahmadi, H. Toranjzar. & S. Gholamrezaei, 2023. Effectiveness of Range Management Plans in Middle Zagros Region from Viewpoint of Rangeland Experts. Journal of Rangeland Science, 13(4): 1-12.
4. Dragan, I.M. & A. Isaic-Maniu., 2013. Snowball sampling completion. Journal of Studies in Social Sciences, 5(2): 160-177.
5. Forouzeh, M. & S. Mirdeilami., 2023. Factors Affecting the Non-acceptance of Multiple-use Projects from the Viewpoints of Rangeland Utilizers. Journal of Rangeland, 16(4): 666-681. (In Persian)
6. Ghaznavi, S., S. Yazdani & H. Rafiee, 2023. Identifying and Ranking the Factors Preventing the Participation of Users in Pasture Management Projects from the Point of View of Experts with an Emphasis on Education (Case Study: Lorestan Province). Environment and Interdisciplinary Development, 8(81): 91-106. (InPersian)
7. Haghiyan, I., M. Mofidi-Chelan, H. Azadi, E. Nejatiyanpour, J. Motamedi, E. Sheidai-Karkaj & J. Scheffran, 2022. Evaluating economic and ecological management to determine the economic size of pastoral units for different climatic zones in the northeast of Iran. Journal of Environmental Management, 301: 113766.
8. Hemati, N. & A. Farajollahi., 2022. Analysis and recognition of economic and social effects of rangeland management projects (Case study: semi-arid region of Bijar city). Journal of Rangeland, 16(2): 427-440. (In Persian)
9. Khalili, V., J. Mahmoudi, SH.A. Gholami & M.R. Nazari, 2014. Factors affecting the rate of participation of beneficiaries in the implementation range management plan (Case study of summer pastures Vazroud area). Natural ecosystems of Iran, 5(2):105-113. (InPersian)
10. Mazhari, M. & H. Khaksar Astane., 2010. The Effect of Range Management Projects on Pastures Efficiency (A Case Study in Khorasan Razavi). Journal of Agricultural Economics & Development, 23(2): 12-20. (InPersian)
11. Mofidi-Chelan, M., A. Alijanpour, H. Barani, J. Motamedi, H. Azadi & S. Van Passel, 2018. Economic sustainability assessment in semi-steppe rangelands. Science of the Total Environment, 637:112-119.
12. Mohammadbeygi, S. & A. Poorsaeid., 2018. Evaluating the effectiveness of rangeland projects from experts and pastoralists perspectives in Ilam province. Journal of Rangeland, 12(3):341-353. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]

13. Mohebi, A., 2017. An Analysis of Different Chapters and Sections of Range Management Plans. Journal of Conservation and Utilization of Natural Resources, 6(2): 177-185. (In Persian)
14. Moradi, E., G. Heshmati, F. Ghelishlee, S.Z. Mirdeylami, 2016. Analyzing the success and failure of range management plans in Golestan Province. Journal of Rangeland, 9(3):281-291. (In Persian)
15. Motamedi, J., A. Jalili, H. Arzani & M. Khodagholi, 2020. Causes of rangeland degradation in the country and solutions to get out of the current situation. Iran Nature, 5(4): 21-44. (In Persian)
16. Motamedi, J., H. Azadi, A. Alijanpour, A. Banj Shafiei, E. Sheidai-Karkaj, M. Mofidi-Chelan & F. Witlox, 2023. Economic indices of by-products utilization and forage production in semi-arid rangelands. Journal of Environmental Planning and Management, 66(11): 2323-2351.
17. Mozaffarpour Syakohi, T., 2016. Effect of Natural Resource Plans on Nursing Sustainable Livelihoods from Experts 'and Experts' Point of View (Case Study: Esfandaghe Districts, Jiroft County), Master's Thesis, Zabul University. (InPersian)
18. Tavakoli, H., M. Fayaz. & M. Hasannejad, 2013. Assessment Operation of Rangelands Projects in Khorasan Razavi with Delphi Fuzzy Approach and Multi-criteria Decision-making Models. Journal of Agricultural Economics & Development, 27(1): 37-50. (InPersian)
19. Zohdi, M., 2021. Range Management (Rangeland Plans). Iran Nature, 6(2): 21-30. (In Persian).

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1404.19.4.5.4]